چەند تێڕامانێك سەبارەت بە كتێب و خوێندنەوە

(١-٢)

ئازاد بەرزنجی

ڕەنگە پرسیارێكی ڕەوا بێت گەر بپرسین ئاخۆ ئەم دونیایە چۆن دەبوو گەر كتێب و خوێندنەوە نەبووایە؟

با بیهێنینە بەرچاومان، ئەگەر تەورات و ئینجیل و قورئان و تێكستەكانی بوودیزم و شینتوو باقیی ئایینەكانی ترو تێكستە فەلسەفییەكانی فەلسەفەی یۆنانی و داستانەكانی هۆمیرۆس و شانۆنامەكانی شەكسپیرو كتێبەكانی كانت و هیگل و ماركس و نیچە و هایدیگەر و ڕۆمانەكانی دۆستۆیڤسكی و مارسیل پرۆست و جەیمس جۆیس و.... هتد نەبوونایە، ئەم دونیایەی كە هەنووكە ئێمە تێیدا دەژین، ئاخۆ بە هەمان ئەم شێوەیەی ئێستای دەبوو؟ بێگومان نەخێر.

لەڕاستیدا پەیدابوونی كتێب و نووسین و خوێندنەوە بەڕادەیەك گرنگە كە دەكرێ مێژووی مرۆڤایەتی لە ڕێی گرنگیی كتێبەوە بكەین بە دوو سەردەمەوە: سەردەمی بەر لە پەیدابوونی نووسین كە دەیان هەزار ساڵی ژیانی مرۆڤایەتی دەگرێتەوە، هەروەها سەردەمی پاش پەیدابوونی نووسین كە مێژووەكەی بۆ چەند هەزار ساڵێك دەگەڕێتەوە. ڕاستییەكی بەڵگەنەویستیشە كە تێكستی وا هەبوون ئاراستەی مێژوویان گۆڕیوە و بوونەتە مایەی گۆڕانی گەورە لە مێژووی مرۆڤایەتیدا.

كەواتە كتێبە ڕاستەقینەكان لەوە دەردەچن كە بەتەنها كۆمەڵێك وشە و ڕستەی ریزكراو بن. كتێبە گەورەكان تۆمارگەی فیكرو مەعریفە و ئەزموونە جۆراوجۆرەكانی مرۆڤایەتین. ئادەمیزاد لە ڕێی خوێندنەوەی كتێبە گەورەكانەوە بە ژیانی ڕۆحی و فیكریی قۆناغ و شێوازی جیاوازی ژیانە هەمەجۆرەكانی مرۆی سەر زەوی ئاشنا دەبێت.

كتێبە گەورەكان بەمانا فراوانەكەیان وەكو ژیان خۆی وان، قابیلی خوێندنەوەی جیاوازو جۆراوجۆرن. بە مانایەك لە ماناكان دەتوانین بڵێین ئەم جیهانە خۆی لە خۆیدا وەكو كتێبێكی گەورە وایە كە هەر ئایینە و هەر فەلسەفەیەك لێكدانەوەو خوێندنەوەی جیاوازی خۆی بۆ هەیە. كتێبیش جیهانێكی بچووك كراوەیە كە بە ڕووی جیهانە فراوانەكەدا ئاوەڵایە.

هەر كتێبێك كلیلێكە و بەرووی لایەنێك لە لایەنەكانی ژیان و بوونەدا دەرگایەكمان بۆ دەكاتەوە.

هەر یەكێك لە ئێمە باش ئەوەی بەبیر دێت كە هەر لە منداڵیمانەوە بوونمان بە پرسیارە بێشومارەكان تەنراوە:

بۆ هەین؟ گەردوون چییە؟ لە كوێوە هاتووین؟ ئایا ئەم دونیایە خودا دروستی كردوە؟ ئایا گەردوون سەرەتاو كۆتاییەكی هەیە؟ چاكەو خراپە چین؟ بۆ دەمرین؟ ئایا دوای مردن ژیانێكی دیكە هەیە؟ ئایا چارەنووسە مرۆڤایەتی بەرەو كوێ دەڕوات؟ و چەندەها پرسیاری تر.

خولیای گەران بەدوای وەڵامدا بۆ ئەم پرسیارانە یەكێكە لە هاندەرە بەهێزەكانی ئادەمیزادە بۆ پەنا بردنە بەر كتێب و خوێندنەوە. ئێمە هەر لە ڕێی كتێبەوە فێردەبین كە باوانی ئادەمیزاد چۆن ژیاون و سەرەتاكانی ژیاری مرۆیی چۆن دەستی پێ كردوە و كلتوورەكان چۆن دروست بوون؟

هەر لە ڕێی كتێبەوە بە ئەزموونی شۆڕش و یاخیبوونەكانی ئادەمیزادەكان دژ بە دەسەڵات و ڕژێمە تۆتالیتارو ستەمكارەكان لە مێژووی كۆن و نوێدا، ئاشنا دەبین.

كەواتە كتێب سەرچاوەیەكی گرنگی مەعریفە و هوشیاریی ئادەمیزادە بە ڕابردوو و ئێستاو ئایندە. هوشیاریی بە خۆمان و بەوانی تر.

كۆمەڵگایەك كە بایەخ بە كتێب نادات و خەمی سەرەكیی تێربوونی پێداویستییە ماددییەكان و غەریزەكانی و هەڵپەكردنە بۆ دەسكەوتە ماددی و كەمالیاتئاساكان، كۆمەڵگایەكی ناواخن بۆشە. ئیدی با تاكەكانی ئەو كۆمەڵگایە تا بینەقاقاشیان لە سەروەت و ئیمتیازاتی ماددیدا نوقم بێت. ئەم بایەخدانەش بە خوێندنەوە پێویستە هەر لە تافی منداڵییەوە دەست پێبكات، هەر لە قۆناغەكانی خوێندنی سەرەتاییەوە تا دەگاتە قۆناغی زانكۆیی. پێویستە مامۆستایان و پەروەردەكاران هانی قوتابیان و خوێندكاران بدەن بۆ خوێندنەوەو گەڕان بەدوای سەرچاوەكانی هوشیاری و ڕۆشنبیریدا.

هەڵبەتە بەداخەوە ئەو دۆخەی ئەمڕۆ لە كوردستاندا هەیە تەواو پێچەوانەی ئەمەیە و قوتابیان و خوێندكاران و تەنانەت بەشێكی زۆری مامۆستایانی زانكۆش لەو چوارچێوە تەسكەی كە لە پرۆگرامی خوێندندا دیاری كراوە ناچنە دەرەوەو هەموو تواناكانی خوێندكار لەو پرۆگرامەدا قەتیس دەخوات و مامۆستا ڕۆڵی پێوتەرەوەو خوێندكاریش ڕۆڵی تووتی دەبینێت و بەرەنجامەكەش كائینێك دەبێت كە لە ڕووی ڕۆشنبیرییەوە ئیفلیجە و بۆتە دەخیلەیەك بۆ هەندێ زانیاری و هیچی تر، ئەمە لە كاتێكا ڕۆشنبیری شتێكە و زانیاری كۆكردنەوە شتێكی تر.

جیاوازییەكی گەورە لە نێوان فێربوون و ڕۆشنبیربووندا هەیە. فێربوون بریتیە لە وەرگرتنی هەندێك زانیاری (معلومات)، بەڵام ڕۆشنبیربوون پێكەوەنانی دیدو جیهانبینی یە بۆ دونیا. لەكاتێكا زانیاری مامەڵە كردنە لەگەڵ ڕۆاڵەتی شتەكاندا، ئەوا ڕۆشنبیری مامەڵەكردنە لەگەڵ قووڵایی شتەكاندا. دەشێ كەسێك زانیاریی زۆری سەبارەت بە زۆر شت هەبێت، بەڵام نەتوانێت لە دیدێكی تایبەتەوە لەو شتانە ڕابمێنێت و لێیان بكۆڵێتەوەو شییان بكاتەوە. كەواتە ئەوە ڕۆشنبیری و خۆڕۆشنبیركردنە كە توانای وردبوونەوەو توێژینەوە بە مرۆڤ دەبەخشێت، نەك زانیاری كۆكردنەوە. زانیاری یەكێكە لە ئاستە سەرەتاییەكانی ڕۆشنبیری.

هەرچەندە لێرەدا دەبێ دان بەو ڕاستیەدا بنێین كە زۆرینەی خەڵك عەودالی شتی سادەو حازربەدەستن، واتە تەنها بە زانینی ڕووكەشی شتەكان ئیكتیفا دەكەن و خۆیان ماندوو ناكەن تا زیاتر ڕۆبچنە قووڵایی ئەو شتانەوە. هەر بۆیە تەنها چاوخشاندن بە ڕۆژنامەكانداو تەماشاكردنی تی ڤی و هەندێ گۆڤاری هەمەڕەنگی بازاڕی، ئاستی هوشیاریی زۆرینەی تاكەكانی كۆمەڵگا دیاری دەكات.

ئەمە لە كاتێكا ئەم ئامڕازانەی میدیا دەشێ سەرچاوەی زانیاریی بەكەڵك بن، بەڵام نابنە سەرچاوەی مەعریفە و ڕۆشنبیری. هەربۆیە ئێمە لە و حاڵەتانەدا ڕووبەڕووی مرۆڤێك دەبینەوە كە بەتەنها هەڵگری زانیارییە و بەتاڵە لە ڕۆشنبیری، بۆچی؟

لەبەر ئەوەی لەحاڵەتی بەرخوردماندا لەگەڵ ڕادیۆو تەلەفزیۆندا ئێمە دەبینە بوونەوەرێكی پاسیڤ و بەتەنها ڕۆڵی گوێگرو بینەر دەبینین كە بەرامبەر كۆمەڵێك پەیڤ و وێنەی بیستراو و بینراوی خێراو تێپەڕین و ئەو پەیڤ و وێنانەشمان وەكو كۆمەڵێك ڕاستیی بەڵگە نەویست پێ پیشان دەدرێ، كە لە ڕاستیدا زۆربەیان وانین.

هەروەها ڕادیۆ و تی ڤی بواری شیكردنەوەو ڕامان و لێكۆڵینەوە نادات.

هەربۆیە پەیوەندییەكە زیاتر پەیوەندییەكی یەكلایەنەیە كە تیایدا ڕادیۆ و تی ڤی لایەنی زاڵن. بەڵام لەحاڵەتی مامەڵەكردنماندا لەگەڵ كتێبدا دۆخەكە پێچەوانەیە، چونكە كتێبەكە بەردەوام لەبەردەماندا ئامادەیە و هەركاتێك بمانەوێ دەتوانین لەسەری بوەستین و لێی وردبینەوەو لەگەڵی بكەوینە گفتوگۆوە و لایەنی تێزەكانی بگرین یان ڕووبەڕووی بوەستینەوەو لەم حاڵەتەشدا پەیوەندییەكە پەیوەندییەكی زیندووترو ئینسانیترو قووڵترە.

ئەمە جگە لەوەی كە ڕادیۆوو تی ڤی جۆرێك لە یەقین و متمانەو بڕوا بەخۆبوونی كوێرانەو درۆزنانە لای بینەرو بیستەر دروست دەكەن، بەڵام كتێب بە پێچەوانەوە، ئێمە چەند زیاتر بخوێنینەوە ئەوندە زیاتر بۆمان دەردەكەوێت كە هێشتا شتێكی ئەوتۆ لە نهێنییەكانی ژیان و بوون و گەردوون نازانین و زیاتر پەی بە پانتاییەكانی نەزانین دەبەین لە خۆماندا و هەست دەكەین هێشتا زۆرمان ماوە لە مرۆڤ و لە دونیا تێبگەین.

مەحوی دەڵێت:

هەر گفتوگۆمە، كەچی هەر ئەڵێم و تێ ناگەم
هەر جوست و جۆمە، كەچی هەر ئەڕۆم و پێ ناگەم
چاوم ڕواو گۆشەی ئەو ئەبروەم نەدی
دڵ بوو بە بەحری عولووم و لە ئەلف و بێ ناگەم

ئەم پەیوەندییەش پەیوەندییەكی ڕاستەقینەترە بە دونیاو ژیان و دیاردەكانی بوونەوەو هەروەها پەیوەندییەكی زیندووترە.

ئەمەش دەمانگەیەنێتە خاڵێكی گرنگ كە ئەویش جیاوازیی نێوان خوێنەری داهێنەر و ئاكتیڤ و خوێنەری پاسیڤە، یان چاكتر وایە بڵێین خوێندنەوەی ئاكتیڤانە و خوێندنەوەی پاسیڤانە.

لەڕاستیدا خوێندنەوەی دروست خوێندنەوەی ئاكتیڤانەیە، واتە ئەو خوێندنەوەیەی كە لە ڕێیەوە خوێنەر دەچێتە نێو پرۆسەیەكی فیكریی داینامیكیەوە. خوێندنەوەی ئاكتیڤانە خوێندنەوەیەكی داهێنەرانەو كەشفكارانەیە. ئەم جۆرە خوێندنەوەیە دەبێتە مایەی بزواندنی توانا ئەقڵی و فیكرییەكانی خوێنەر. لەم حاڵەتەدا خوێنەر بەتەنها ئامێرێك نییە بۆ وەرگرتنی زانیاری (وەك لە حاڵەتی خوێندنەوەی پاسیڤانەدا هەیە)، بەڵكو ئەمجۆرە خوێندنەوەیە، یان ئەم شێوازە لە خوێندنەوەدا دەبێتە هۆی تێڕامان و بەراوردكردن و شیكردنەوەو ئەنجامگیریی نوێ. خوێندنەوەی ئاكتیڤانە وا لە خوێنەر دەكات بە شێوەیەكی زیندووتر مامەڵە لەگەڵ ژیان و بووندا بكات. كەسمان ناتوانین نكووڵی لەوە بكەین كە هەندێ كتێب هەن بۆچوونمان بۆ دونیا دەگۆڕن، وەك چۆن كەم نییە ژمارەی ئەو كتێبانەش كە مێژووی دونیایان گۆڕیوە. كەواتە خوێندنەوەیەكە هانی بیركردنەوەی داهێنەرانە دەدات و پرسیاری زیندوو دەوروژێنێت.

بەڵام خوێندنەوەی پاسیڤانە خوێندنەوەیەكی بەرخۆرانە (ئیستیهلاكی یە)، خوێندنەوەیەكە بەمەبەستی وەرگرتن و كەڵەكەكردنی زانیاری، وەلێ بەدابڕاوی لە پرۆسەكانی لێكدانەوەو شیكردنەوە. خوێندنەوەیەكە زیاتر بایەخ بە بڕی ئەو زانیارییانە دەدات كە وەریاندەگرێت یان لەبەریان دەكات و دواتر ئەو كەسە وەكو تووتی دەیانلێتەوە.

ئەفسووس كە دەتوانین بڵێین زۆرینەی خوێنەرانی ئێمە لە جۆری دووەمن. هەر ئەمەشە وای كردوە كە زۆربەیان نەتوانن بچنە قووڵایی ئەو دەقانەوە كە دەیانخوێننەوەو نەتوانن لێكۆڵینەوەی وردیان لەسەر ئەنجام بدەن و هەندێجار یان كوێرانە بەشان و باهووی ئەو دەقەو نووسەرەكەیدا هەڵدەدەن، بۆ ئەوەی وا وەسف بكرێن كە خوێنەری بەئاگان، یان زۆر بە ئاسانی خەتی ڕاستو چەپی بەسەردا دەهێنن.

لێرەدا پێویستە لەسەر خاڵێكی زۆر گرنگ ڕابوەستین، ئەویش ئەوەیە كە هەموو نووسەرێك بەردەوام پێویستی بە خوێندنەوەی ئاكتیڤانەیە تا بتوانێت لە بوارەكەی خۆیدا درێژە بە كارەكانی خۆی بدات، بەڵام كۆمیدیا لەوەدایە كە لەنێوەندی ڕۆشنبیری و ڕۆژنامەگەریی كوردیدا كەم نین ئەو كەسانەی كە بە ساڵیش كتێب ناخوێننەوەو كەچی لەسەر هەموو شتێك هەڵدەدەنێ و كەم هەفتە هەیە وتارێكیان بڵاو نەبێتەوە.

دیسانەوە دەبێ ئەو ڕاستییەش فەرامۆش نەكەین كە دەشێ خەڵكانێك هەبن خوێنەری زۆر ئاكتیڤ بن و بەڵام كەمنووس بن (لەسەر وەزنی كەمدوو) لەبەر هەر هۆیەك بێت. كەواتە مەرج نییە هەموو نووسەرێك خوێنەرێكی ئاكتیڤ بێت، كە لەڕاستیدا پێویستە وابێت، بەڵام هەروەكو ئاماژەمان پێ دا، نووسەرانێك هەن هەموو شتێك دەنووسن و هیچیشت نادەنێ، لەم حاڵەتانەدا ئەو جۆرە نووسینانە جگە لە زۆرگۆیی و درێژدادڕیی بێمانا، دەبنە مایەی وەڕسیی خوێنەرو زیانیشی پێ دەگەیەنن.

لەبەر ئەوە مەرج نییە هەر كەسێك نووسیی ڕۆشنبیر یان تەنانەت نووسەر بێت و دەبێ خوێنەری وریا ئەمجۆرە نووسین و نووسەرانە باش جیابكاتەوەو لەم ڕووەوە بە هەڵەدا نەچێت یان چەواشە نەكرێ. –

مەحوی